

ALTERNATÍV MÉDIANYILVÁNOSSÁG A HÁBORÚS SZÍRIÁBAN

Velics Gabriella

velics.gabriella@ppk.elte.hu; gabriellavelics@hotmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2020.2.175

Absztrakt

Szíriában a háború belépett a kilencedik évébe. E háborús időszakban a korábbi, a kormányzat által ellenőrzött médiarendszer összeomlott. Helyén egy töredezett, jelentős számban új médiaszereplővel létrejövő nyilvánosság formálódik. Ennek az alternatív nyilvánosságnak egyre meghatározóbb szereplői az online médiumok és közösségi hálózatok. Az új médiarendszernek a kormányerők, az ellenzék, a különböző fegyveres érdekcsoportok és formálódó pártok mellett a minőségi újságírás mellett elkötelezett civil alapon nyugvó médiumok is részei. A tanulmány nem csak a jelenlegi szíriai médiahelyzet komplexitásáról ad képet, hanem a Radio Rozana példáján keresztül azt is megmutatja, hogy néhány újságíró és önkéntes civil hogyan teremt információs kapcsolatot és biztosít nyilvánosságot minden szírnek függetlenül attól, hogy menekülttáborban vagy otthonában éli meg a történéseket.

Kulcsszavak

nyilvánosság, közösségi rádió, civil újságírás, Szíria

ALTERNATIVE MEDIA IN WAR ZONE, SYRIA

Gabriella Velics

Abstract

The war in Syria entered its ninth year in 2019. During this period, the previous government-controlled media system collapsed, which created the environment for new sources of news to appear. As Syria was divided into many different areas (controlled by different forces), it became impossible to define a new media system that operated in all territories — instead, a fragmented media system appeared. Next to the government-controlled media and the pro-opposition media, various “shades of grey” media have emerged. This article not only shows the recent complexity of the Syrian media landscape but also introduces a community radio station (Radio Rozana). Here a small group of journalists and volunteers aim to make a difference with a community-oriented and professional journalistic approach by highlighting the humanitarian, social, and political issues in Syria.

Keywords

alternative media, community radio, civil journalism, Syria

ALTERNATÍV MÉDIANYILVÁNOSSÁG A HÁBORÚS SZÍRIÁBAN

Velics Gabriella

1. Témamegjelölés és a kutatás háttere

A 2011. március óta tartó háborús események hatása alatt Szíria korábbi, a hatalom által ellenőrzött médiarendszere összeomlott. Helyén egy töredezett, jelentős számban új média-szereplővel létrejövő nyilvánosság formálódik, melynek a kormányerők, az ellenzék, a különböző fegyveres érdekcsoportok és formálódó pártok mellett a minőségi újságírás mellett elkötelezett civil alapon nyugvó médiumok is részei. Az önmagukat függetlenként meghatározó médiumok ugyanakkor erősen függenek a nyugati támogatóktól, akik működésük pénzügyi bázisát és a munkatársak – köztük önkéntesek, civil újságírók – szakmai képzését, továbbképzését is biztosítják. A tanulmány a szír médiarendszer 2011 előtti és utáni sajátosságainak ábrázolása után a Radio Rozana példáján keresztül mutatja meg, hogy néhány újságíró és civil önkéntes hogyan teremt információs kapcsolatot és biztosít nyilvánosságot minden szírnek függetlenül attól, hogy menekülttáborban vagy otthonában éli meg a történéseket.

Mielőtt a tanulmány lényegi részére térnék, magyarázattal kell szolgálnom a kutatás hátterére vonatkozóan; ugyanis több ok miatt ennek a tanulmánynak a megírása volt eddigi pályafutásom legnehezebb feladata. Ahhoz, hogy ezt a tudományos írásműtől szokatlan nyitómondatot olvasóim megértsék, némi kitérével kezdek. A közösségi rádiózás Európában megismert formái ma már többnyire szabadidős tevékenységként jellemezhetők. Az egykor oly jellemző mozgalmi jelleg és a társadalmi változásokat indukáló újraéledése nyugat-európában a migránsok integrálása és a médiaértés (*media literacy*) terén figyelhető meg. A demokratizálódás folyamatában magas használati értékkel bíró közösségi működési forma jelentősége már évek óta sokkal nagyobb az afrikai és az ázsiai országokban, mint a történelmi kiindulópontként számító Európában. Ezekben az országokban a lakosság informálódásán túl a demokrácia tanulóterepe és érzékenyítő kampányok (nők, emberi jogok, egészségtudatosság, környezeti kérdések) kiindulópontjaként funkcionál. A nehézséget nem az okozta, hogy kilépjek a magyar közösségi rádiózás szétzilált világából, de kevésbé voltam felvértezve, hogy belépjek – még ha csak szimbolikusan is – egy háború sújtotta ország naponta változó információözonébe. Attól, hogy a hazai médiában nem túl sok időt és teret szánnak a szír események bemutatására, a helyzet a maga átláthatatlan és kiszámíthatatlanul változó módján létezik, és a pillanatnyi állapot az érdeklődő közönség számára hozzáférhető. A folyamat megértését az nehezíti, hogy az információk nem egyértelműek és nem mentesek az elkötelezettségből fakadó elfogultságtól. A szír háborúban résztvevő országok és érdekcsoportok politikai szándékai mentén megjelenő híradások és elemzések ugyanazt az eseményt legalább kétféle

megközelítésben képesek tálalni. A közösségi rádiózás terén szerzett elméleti és gyakorlati jártasságom mellé számtalan olyan eddig számomra részleteiben ismeretlen területtel (például a közel-keleti államok politikája és történelme, társadalmi viszonyai) kellett megismerkednem, melyre – főként a jelenre vonatkozóan – magyar nyelven alig találni forrást, és az események jelenleg is változó körülményei mellett kellett megtalálni a bemutatásra és elemzésre alkalmas helyzeteket.

Azt, hogy ma mi zajlik Szíriában, a nagyközönség csak áttételesen, a nemzetközi médiaipar termékein keresztül ismerheti meg, vagy alternatív forrásokból tájékozódik, és a világhálón keres információkat. Az örök kérdés, amit ilyenkor feltehetünk, a hitelesség és a megbízhatóság, így a külföldi források megbízhatóságát is óvatosan mérlegelni kellett. A tanulmányom elsődleges alapjául személyes interjúk és konferencia előadások szolgáltak, ezt egészítettem ki a témáról a világhálón folytatott információkutatással, forrásokkal melyek közül a nemzetközi mércével hiteles kutatóintézetek vagy médiatermékek beszámolóit használtam fel. A háborús helyzet adta sajátosság, hogy az informátorok csak anonim módon vagy álnevek használatával nyilatkoznak, de ha ezeket a forrásokat a kutatóintézet vagy a nemzetközi média hitelesnek találta, én is elfogadtam és támaszkodtam rá. Ugyanakkor azt sem szeretném elhallgatni, hogy a klasszikus szakirodalmi források mellett politikai tanulmányt (*policy paper*), háttérelmézést és újságírói műfajokban megjelent információkat is felhasználtam, ha ezek a tájékoztató műfajsaládból, azaz hírek, szakmai interjúk köréből kerültek ki. A helyszíni résztvevő megfigyelés az esettanulmány megírása során ez esetben nem volt reális alternatíva.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kritikusnak számító időszakokban az állami média propaganda üzenetekkel manipulál, és ha erős az állam, akkor a kereskedelmi médiumokat is befolyása alá hajtja. A média harmadik szektora, ha hatalmi szóval nem zárják be, és van erőforrása, képes egy alternatív hang megjelenítésére. Az alternatív média ma számtalan szervezetre, kommunikációs csatornára, termékre és gyakorlatra használható mely kívül esik a média fő sodrásán. Témaválasztásában, munkamódszereiben, szervezeti felépítésében eltér a közszolgálati és a kereskedelmi modelltől, elutasítja és kiegészíti az ott fellelhető értelmezési kereteket. Egyfajta harmadik hangként ez a tulajdonság teszi különösen fontossá szerepét a krízis övezetekben és a társadalmi konfliktusok oldásában. Számtalan tanulmány jelent meg az alternatív médiumok használatáról krízis helyzetekben, béketeremtési folyamatokban: pl. a közösségi médiumok szerepéről Cipruson (Carpentier 2017). Cikkemben a közösségi média, közösségi rádió kifejezéseket a média harmadik ágaként megjelenő szervezeti típusra használom, és így különbséget teszek a *community media* és a *social media* kifejezések között, melyet magyarul sok esetben azonos módon közösségi médiának neveznek.

A tanulmány megírását egy személyes ismeretség motiválta. Amikor először találkoztam Lina Chawaffal Cipruson, 2011 őszén, az „Arab Tavasz” és az éppen zajló események még pozitív várakozással töltötték el a Community Media Forum Europe éves konferenciájának résztvevőit¹. Az egyik plenáris beszélgetést az érintett országok egy-egy média képviselőjével a független média kiépülési esélyeiről tartották. A tunéziai, egyiptomi, jordán és palesztin médiatulajdonosok mellett Lina Chawaf a szír Arabesque kereskedelmi rádió vezetőjeként volt jelen, és a március óta eltelt események médiára gyakorolt hatásáról beszélt. Később, több alkalommal is találkoztunk hasonló rendezvényeken. A CMFE vezetőségi tagjaként és később alelnökeként több európai rendezvényen vettem részt, ahol hallottam őt beszélni arról, amit ő létrehozott, ami az európai közösségi rádiós közösség számára külön-

¹ 1st Community Media Forum Europe Conference and General Assembly, Nicosia. (2011. november 17–19.) Társszervezők: Cyprus Community Media Centre (CCMC), World Association of Community Radio Broadcasters (AMARC), International Media Support (IMS)

legesnek és egyedinek számított. Az esettanulmány alapjául szolgáló interjút a Radio Rozana vezetőjével, Lina Chawaffal 2016-ban készítettem Halle-ban² a CMFE éves közgyűlése idején, ezért a szír médiaviszonyok és a háttér ismertetése sem a 2019-es állapotokat, hanem a 2016 közeli időszakot mutatja be. Az írásmű nem nélkülözi a rádióvezető személyes sorsának bemutatását, hiszen a Radio Rozana létrehozása és működése és az ő személyes motivációja, szakmai világlátása szorosan összefügg. Ahol máshogy nem jelöltem, az idézetek az általam készített interjúból származnak.

2. A szír médiarendszer sajátosságai

2.1 A szír médiarendszer a töréspont előtt

A 2011. márciusi kormányellenes tüntetésekkel kezdődő polgárháborút abban az esetben lehetett volna elkerülni, ha az elnök az első tiltakozásokra reformokkal reagál. A tüntetők azt kívánták elérni, hogy vessenek véget a biztonsági erők önkényének, számolják fel a korrupciót, de eleinte még senki nem követelte az elnök lemondását, hiszen a kialakult helyzetért nem őt, hanem az állam közvetlen vezetőit okolták. Bashar al-Assad 2000-ben követte apját az elnöki poszton, de az új hatalmi felállás akkor sem kezdett párbeszédet a polgári ellenzékkel és 2011 tavaszán sem bocsátkozott tárgyalásba a tüntetőkkel, hanem fokozódó elnyomással, bebörtönzésekkel reagált a mind több városra kiterjedő békés demonstrációkra. Nyár közepére már egyre nagyobb méreteket öltött a fegyveres erőszak a rezsim és a már szintén fegyveres ellenzék között. (Hermann 2015: 66–80)

A konfliktus rövid ideig bizakodással töltötte el az európai közvéleményt, mely hajlamos volt az Arab Tavasz jelenség újabb példájaként szemlélni az eseményeket. Ahogy a harcok elhúzódtak, és a békés lezárás mind távolabbi lehetőségként merült fel, a külföldi közvélemény nagyobb részben el is fordult az eseménytől, ahogy ezt a Radio Rozana szerkesztője megfogalmazta: az embereket nem érdekelte a háború. Az érintettek ugyanakkor a konfliktust több oldalról is értelmezték, attól függően, hogy az ország melyik területén laktak, milyen vallást követtek, kik vonultak át vagy szállták meg a területet. Így új helyzetet teremtett az ISIS, és új helyzetet teremtett többek között az amerikai és az orosz beavatkozás is. Ahogy ezt Lina Chawaf egy beszámolóban megfogalmazta, mindig azok voltak a rosszak, akiknek a bombája a városokra hullott.

Az események rövid idő alatt alapjaiban formálták át a szír médiarendszert. 2011 előtt az országban központosított médiaellenőrzés és korlátozások mentén működő média létezett. A rendszer alapját a kormányzó Baath párt biztosította, 1963–2011 között a médiatermékek jelentős többsége a párt tulajdonában és ellenőrzése alatt állt. Miközben az alkotmány rögzítette a szólás- és sajtószabadságot – ha az a „törvénynek megfelelő” – a kormány egy törvényi kötelezettségként (Emergency Law, 1963) folyamatosan megfigyelés alatt tartott minden sajtótermékeket és kommunikációt. Tilos volt kritizálni az elnököt, a családtagjait, a katonaságot és a Baath pártot. Akik ily módon veszélyeztették az állam biztonságát, büncselekményt követtek el és letartóztatták (Ridolfo 2015). Rugh (2004) hangsúlyozza, hogy mivel az újságírók a Baath Párt tagjai voltak, nekik munkaköri köteletségként hirdetniük és támogatniuk kellett a párt ideológiáját. Ridolfo (2015) megemlíti, hogy a kormány 1996 és 1999 között enyhén lazított a cenzúrán, és olyan regionális ügyekben, mint pl. a szír-izraeli béketárgyalások, a média tárgyilagosan közvetített, míg korábban ezek a témák a kormánynak kedvező módon kerültek bemutatásra. Az 1974-es első médiatörvényt 2001-ben váltotta az új média-

² CMFE General Assembly, Radio Art Festival, AMARC Conference, Halle/Saale. (2016. október 24–26.)

törvény³. A médiaszabályozás 2000-es évekre adaptált újragondolását a hatalom birtoklásában bekövetkezett változás tette lehetővé. Ez a szabályozás alapjaiban megőrizte a korábbi elnyomó jellegét (kontroll, közvetlen cenzúra, tabu témák), de Bashar al-Assad az első vezető, aki e törvény keretein belül engedélyezi privát médiatermékek megjelenését, bár ezeket is bebiztosítja. A privát médiatermékek csupán néhány a párthoz közeli üzletember tulajdonában voltak, és csak szórakoztatási célra kaptak engedélyt, tehát híreket és politikai tartalmat nem közölhettek; a nyomtatott sajtótermékek kiadási engedélyeit közérdekre hivatkozva megtagadhatják, a vezetők pénz- és akár három éves börtönbüntetéssel sújthatók, stb. (Trombetta 2019: *Policies, media legislation*)

„Az elmúlt 20 évben folyamatosan újságíróként dolgoztam, négy televíziónál és rádiónál, valamint a nyomtatott sajtó területén. Két privát rádiót alapítottam, mely szórakoztatásra kapott engedélyt, azaz híreket és politikai ügyekben tájékoztatást nem nyújthattunk, politikai témák nem, csak szórakoztató és könnyű tartalmak lehettek műsoron. Kb. évente kétszer ellenőrizték a működésünket a biztonságiak, jöttek, rengeteg különféle kérdést tettek fel, de semmi komolyabb problémát nem okoztak. Valami olyannak tűnt, mintha ezzel is a kontrollt mutatnák, hogy a rendszer nem alszik, mi mindig figyelünk rátok, de ekkor még nem volt semmi komolyabb problémánk, nem érték támadások a rádiót.” Lina Chawaf, interjú a France 24 adásában (Perelman 2013).

2005-től kezdve folyamatosan növekedett az elnyomás és kontroll a bloggerek és online aktivisták ellen, többeket bebörtönöztek, ellehetetlenítettek. Szíria 2010-ben a 173. helyen volt a 178 országot tartalmazó RSF sajtószabadság listán (Daher 2017). 2011-ig a kurd kulturális identitás kifejezése és a nyelv használata a médiumokban tiltott volt. 2011 márciusában kormányellenes gyűlések és tüntetések kezdődtek, melyek a politikai rendszer átalakítását, az Arab Tavasz jelenség szír begyűrűzésére és a mediterrán térség arab államaiban egyaránt elindult változások hatására, hasonló átalakulásokat sürgettek. A káosz kedvezett az új médiatermékek megjelenésének, és a 17 állami fenntartású és kormányhű lap mellett hirtelen 298 hírlap jelent meg a felkelés idején az ország legkülönbözőbb területein, főleg helyi tartalmakat közvetítve. Emellett civil újságírók és aktivisták vették fel okostelefonjukkal az eseményeket és töltötték fel a *social media* felületekre (Issa 2016: 3). Az első évben a külföldi sajtó is nagymértékben ezekre a forrásokra támaszkodott, amikor a szír eseményekről tudósított, mivel a szír kormány korlátozta mozgásterüket (Badran–Smets 2018: 4232). 2012-ben a kormányon maradt hatalom gesztusaként új alkotmányt fogadnak el, mely garantálja a szólás- és sajtószabadságot⁴, ugyanakkor vele egy időben több új törvényt hoznak, mely ezt korlátozza. A rugalmas értelmezésnek lehetőséget adó megfogalmazás és értelmezés alapján (pl. a nemzeti egységet és biztonságot veszélyeztető információk tilalma) fennmarad a folyamatos kontroll és a büntetés.

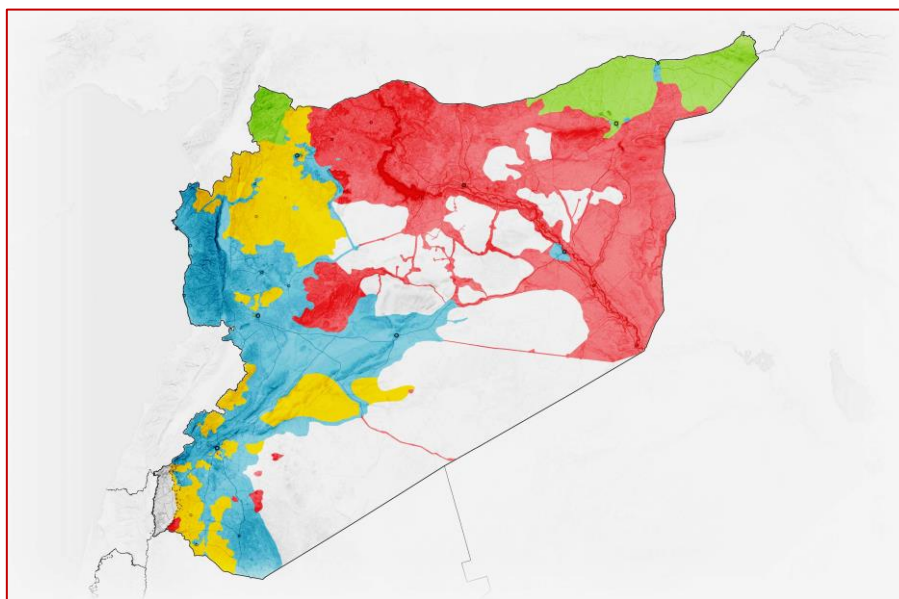
A 2011 utáni szír médiarendszerről pedig a továbbiakban nem lehet egyes számban beszélni, hiszen ahogy a háború földrajzilag és ideológiailag széttördelte az országot, legalább három, de akár öt különböző helyzetet teremtett. A médiára lényegi befolyással bírt, hogy éppen ki ellenőrizte az adott területet: a kormány, ellenzék, kurdok, ISIS, Törökország és Izrael volt ilyen pozícióban (ld. 1. ábra). Meghatározó volt az is, hogy egy-egy média orgánus melyik oldal mellett mutatott elkötelezettséget: kormánypárti, ellenzéki, kurd függetlenségi, illetve a független jelzővel találkozhatunk.

³ Decree No. 50. Publications Law (22 September 2001.)

⁴ Constitution of the Syrian Arab Republic, Articles 42–43.

1. ábra

Szíria földrajzi és ideológiai töredezettsége 2016.december végén. (jelölések: kék: kormányerők, sárga: ellenzék/lázadók, piros: ISIS, zöld: kurdok)

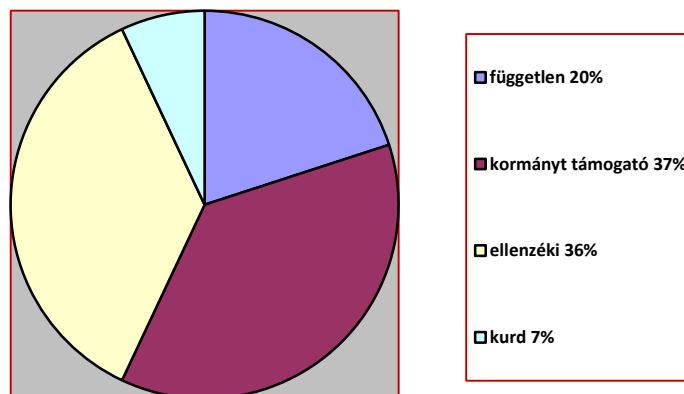
(Forrás: Almurkhtar–Watkins 2016.)

2.2 A háborús szír médiarendszert leíró kutatás bemutatása

A szír média 2011 utáni helyzetét feltérképező washingtoni Middle East Institute kutatási eredményei (Issa 2016) alapján elmondható, hogy a korábbi, egyetlen érdekelttség által befolyásolt és diktatórikus jegyeket mutató egy a sokhoz (*one to many*) rendszer felbomlása után egy sokkal nyitottabb, több szint megjelenítő összbenyomás mutatkozik. Ugyanakkor figyelemmel kell lennünk arra, hogy egy-egy adott térségben nem feltétlenül érvényesül ez a sokféleség, vagy csak az online tartalmak elérése révén valósítható meg, hogy a térségben uralkodó nézőpont mellett a fogyasztó alternatív gondolati körrel is találkozzon. A Middle East Institute által vizsgálatba vont nem állami kiadású 196 aktív médiaterméket négy csoportba sorolták: kormányt támogató, ellenzéki erőket támogató, független kurd, és független média termékeként azonosították őket (ld. 2. ábra).

2. ábra

A szír médiatermékek elköteleződés szerint

(A szerző által készített ábra, az Issa 2016: 6 adatai alapján számolva.)

Az ellenzéki és a független között a Middle East Institute kutatói úgy tett különbséget, hogy a független médiumok esetében az alábbi gyakorlatot látta megvalósulni (Issa 2016: 16–17):

- ◆ az újságírás szakmai alapjainak betartása, erre való törekvés és képzés;
- ◆ kritikai hang nem csak a kormányzattal, hanem az ellenzékkel szemben is;
- ◆ semleges terminológia használata.

E terminológiai különbségtételre példák (Issa 2016: 17):

- kormányzat (hukuma) – rezsim (nizam, quwat al nizam)
- fegyveres ellenzék (al-mu'arida al-musallaha) – lázadók, terroristák (irhabiyyun), Szabad Szír Hadsereg (+) (al-jays al-hurr)
- küzdő felek (muqatilun) – felkelők/forradalmárok (tuwwar), bátor emberek (bawasil), hősök (abtal)

Az első a semleges megnevezés, míg a többi negatív vagy pozitív irányban elmozdul.

A Syrian Center for Media and Freedom of Expression által közreadott kutatási jelentés (SCM 2019) arról számol be, hogy a kormányoldali, ellenzéki és kurd kommunikációban megjelenő gyűlöletbeszéd a háború következménye és egyértelműen a politikai csoportokra irányul. Így a gyűlöletbeszéd nem történelmi, társadalmi vagy vallási alapokkal bír, hanem a konfliktusban szemben álló felek egymásra irányuló rutinja. A kutatók – olvasatom szerint optimistán – a gyűlöletbeszéd visszaszorulását várják, ahogy a konfliktus alábbhagy, és a helyzet normalizálódik. Ugyanakkor megemlítik azt is, hogy az évek óta zajló gyűlöletbeszéd a fejekbe ivódva esetleg még hosszú évekig mérgezi majd a közbeszédet.

Az általam az esettanulmányban részletesen bemutatásra kerülő Radio Rozana szerkesztősége is odafigyelt a terminológiára, megvitatták, hogy mi legyen semleges, mi maradhat éleztettebb. Az egyik legnagyobb vita akörül alakult ki, hogyan nevezzék az adásokban Bashar al-Assad-ot: az elnök, a vezető, a gyilkos? A döntés végül az lett, hogy a nemzetközi gyakorlatot követik. A BBC és a CNN szír elnökként, a Radio Rozana szintén elnökként vagy a szír rezsim vezetőjeként említi – the head of the Syrian regime Bashar al-Assad, Syrian President Bashar al-Assad –, de a Rozana korai éveiben az is gyakorlat volt, hogy csak a nevet írták le, a pozíció megjelölése nélkül. A fentebb írtak értelmében a rezsim nem semleges terminus, használata a rádió irányultságát jelzi, hogy a társadalmi-politikai változást követelők oldalán áll. A konfliktus átélőként és menekültként a műsorok gyártói és a közönségük is elnyomó rezsimként tekint a múlt rendszerre és vezetőire.

A Middle East Institute által vizsgált nem állami kiadású 196 szír médiatermék megoszlása ránézésre elég kiegyensúlyozottnak tűnik – kormányt támogató 37%, ellenzéki 36%, független 20%, kurd 7% –, azonban jelentős különbségek vannak, ha ezen médiatermékek hatékonyságát, elérhetőségét is mérlegeljük. A kormányerők a média minden szegmensében rendelkeznek erőforrásokkal, míg a vele szemben harcoló csoportoknak kevesebb ilyen lehetőség jut, ezért is számított gyakorlatnak, hogy az elfoglalt városokban lévő média szerkesztőségeket erőszakkal a maguk oldalára állították. Az alternatív hangok terepe a youtube csatornák, a skype, a webes műsorközlés maradt. A szokásos média termék elnevezések mellett beszédes nevek léteznek (ld. 3. ábra), bár a többség vagy a település nevét szerepelteti vagy valamilyen nemzetközi elnevezést is használ az állomás azonosítójaként, mint News, Times, Telegraph, Network, Press.

Bár hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a térségben kirobbanó forradalmak hajtóereje a Facebook és az azt használó generáció, Iványi (2017) esettanulmányaiból kitűnik, hogy itt éppen a közösségi média mérséklő hatását figyelhetjük meg, mivel a közösségi oldalakon jelen lévők jelentős része éppen a rendszer mellett fogalt állást. 2011-ben lefolytatott

tartalomelemző vizsgálatából kitűnik, hogy többszáz ezres követővel rendelkező oldalak léteznek, melyek a kormányzat narratívájának megfelelően ábrázolják és értelmezik az eseményeket: pl. orosz szövetség, palesztin szolidaritás, Szíriával szembeni nemzetközi összeesküvés.

3. ábra

Nem állami kiadású médiatermékek listája

	196 médiatermék
Független	39 Rozana Fresh Oxygen Good Morning Syria
Ellenzéki erőket támogató	71 Emissa – Capital of the Revolution Eye on the Homeland
Kormányt támogató	72 Aleppo in our hearts News Network Assad's Syria News – moment by moment Scandals of the Syrian Opposition Youth who love Syria News Network
Független kurd	14

(A szerző által készített ábra, az Issa 2016: 7–13 adatai alapján)

3. Esettanulmány

3.1 A Radio Rozana története

A rádió története ott kezdődik, amikor Lina Chawaf elmenekül Szíriából, Damaszkuszba, ahol több mint 20 éven keresztül televíziós és rádiós újságíróként dolgozott.

„Ahogy a forradalom elkezdődött, már nehéz volt újságíróként megmaradni Szíriában. Privát médiában dolgoztam, és mégis jöttek és azt akarták, hogy propagandát sugározzunk, úgy ahogy azt ők a saját médiájukban is tették. De, természetesen visszautasítottam, ez nem újságírás, nem etikus hazudni a médiában. Ahogy visszautasítottam elkezdtek nyomást gyakorolni, hogy ezt meg kell tenned, és mivel én voltam a programigazgató, rengeteg ilyen propaganda dologra kértek. Mivel megtagadtam velük az együttműködést, nagyon veszélyessé vált a magam és a családom számára is ottmaradni Szíriában.

- Kaptál halálos fenyegetést vagy más fenyegetést?

- Igen. A biztonságiaktól, de ez nem volt valami tiszta dolog, ezt mindig speciális módon intézték. Kaptam SMS-eket, de soha nem tudtam kitől, nem volt telefonszám, csak az üzenet és olyan 5 perc múlva az is eltűnt, mintha soha nem is létezett volna, nem maradt bizonyítékom utána.” Lina Chawaf, interjú a France 24 adásában (Perelman 2013).

A család Kanadába menekült, útlevelel és repülővel sikerült elhagyniuk az országot, a hatalom nem állított eléjük akadályokat. Kb. egy évvel később indult az új projekt, első lépésként Párizsban. Míg családja – férje és két tinédzser korú gyermeke – Kanadában maradt, ő azt az utat választotta, hogy a nemzetéért dolgozik. Ez motiválta abban, hogy részben a francia kormány, a Reporters Sans Frontieres (RSF) és az International Media Support (IMS) egy nonprofit dán médiaszervezet finanszírozásával 2013-ban megalapította a Radio Rozana párizsi stúdióját. Kezdeményezése és az ötlet egybevágott azokkal az európai médiaaktivisták és médiát segítő szakmai szervezetek által is vallott elképzeléssel, hogy a szólásszabadságot és a sajtó szabadságát a konfliktus zónákban fenn kell tartani. A szíriai események pedig a médiában még izgalmas (*hot topic, breaking news*), ugyanakkor az európai politikában némileg kínossá váló témának számítottak, talán ez is megkönnyítette a diplomáciai és a nonprofit támogatások megszerzését. A Radio Rozana 2013. június 26-i hivatalos indulásakor tartott megnyitó beszédében Jesper Højberg az IMS igazgatója kiemelte a Rozana-csapat elszántságát és bátorságát, hogy az extrém veszélyes körülmények között is biztosítani kívánják a szír lakosság számára a létfontosságú és elfogulatlan információkhoz való hozzáférést.

„Megérdemlik a tiszteletünket és támogatásunkat. Mint nemzetközi médiatámogató szervezetek, a mi legfontosabb küldetésünk, hogy biztosítsuk az Önök integritását és függetlenségét.” (IMS 2013)

A párizsi szerkesztőségből, egy lakásban kialakított stúdióból kezdetben hat menekült szír újságíró kollégájával (köztük hárman az állami médiából jöttek) napi két órában közvetítettek híreket, kommentárokat és interjúkat műholdon és interneten keresztül. A Szíriában élő tudósítói hálózatuk kb. 30 főből állt, és az ország minden területén jelen voltak, így tudták biztosítani, hogy bárhol bármi történik, azt adásba tudják tenni. Ezek az emberek, főként a kormány által ellenőrzött területen élők titokban, álnéven dolgoztak be a rádióknak. (Toor 2013)

„Szíriának ebben a bonyolult helyzetben szüksége van független médiára, mert a Szírián belül működő média propagandát ad. Azoknak az embereknek, akik naponta halálos fenyegetettségben az élet minimális szintjén élnek és nem tudnak onnan elmenekülni, független médiára van szükségük. Kell, hogy hallassák a hangjukat a világban. Ez a célunk a Radio Rozanával.” Lina Chawaf, interjú a France 24 adásában (Perelman 2013).

Párizs után nem sokkal egy másik stúdiót is kialakítottak, de sokkal közelebb a célközönséghez. Így került a törökországi Gaziantep a képbe, mely földrajzi közelsége miatt a Szíriából biztonsági okokból nem tudósító, de a szíriai eseményeket követő nemzetközi média bázisaként is szolgált.

3.2 Helyszín / Gaziantep, Törökország

A város teljesen felkészületlen volt arra a változásra mely rövid idő alatt zajlott le a határ túloldalán dúló fegyveres erőszak következtében.

Gaziantep a hatodik legnépesebb város Törökországban, az ország délkeleti részén, közel a szír határhoz fekszik Aleppotól csak kb. 100 km-re. Gaziantep a világ egyik legregebben lakott városa, gazdag kulturális öröksége vonzó turisztikai célponttá teszi, de mint dél-keleti országrész ipari-gazdasági központja, a szőnyeggyártásról és a pisztácia termesztésről egyaránt ismert⁵. Népessége 2016-ban 1,5 millióra tehető⁶, törökök, arabok és kurdok

⁵ A város neve is a pisztáciára utal. A pisztácia törökül antep fistigi (antep dió), és a várost a korábbi időkben, de informálisan mai is Antepnek hívják.

lakják. 2011 óta, ahogy a szírek Törökországba menekültek, a város folyamatosan változik, az események jelentősen átalakították. Kb. 350 ezer fő keresett rövid időn belül menedéket a városban, közülük 50 ezren menekülttáborokban, a többiek a városban és a környéken élnek. A helyzet rövid időn belül drámain megváltozott, ahogy azt a város polgármestere egy példán keresztül érzékeltette:

„Amikor 2014-ben polgármesterré választottak, csak 3000 szír gyerek járt a török iskolákba, most 70 ezren vannak. Szorosan együttműködünk a minisztériummal, hogy a még kimaradó 30 ezer gyereket is be tudjuk hozni az iskolákba. A nálunk élő szírek fele gyermekkorú, és a legnagyobb kihívás az iskoláztatásuk. Ha nem tudjuk megoldani ezt a problémát, egy generációt veszítünk el.” Fatma Sahin, interjú az Al Jazeera weboldalán (O’Toole 2016).

A drámai változáshoz azok a mindennapi körülmények is hozzájárulnak, melyekről a térségben dolgozó tudósítók is beszámolnak: feszültséget okoz a szír és a török lakosság között a lakásbérleti díjak növekedése, a munkalehetőségekért való versenyhelyzet és az utcai erőszak. A polgármester mindezt cáfolja „Gaziantep pont annyira biztonságos, mint Németország vagy az USA”, ugyanakkor beismeri, hogy a város teljesen felkészületlen volt a nagy létszámú menekült kezelésére, de azóta jelentős erőfeszítéseket tesznek a közbiztonság növelésére és hogy a szíreket a közösségükbe integrálják. (O’Toole 2016)

A Radio Rozana számára a munkakörülmények és az élet sokkal hektikusabb Gaziantepben, mint Párizsban, a török városban dolgozó újságírók mindig tudatában vannak a közeli veszélynek.

„Sok gyilkosság történik a városban. Két újságírót öltek meg fényes nappal az utcán, a város közepén. Mi mindig vigyázunk magunkra, óvatosak vagyunk.”

2016-ra mikor az interjút készítetem, a Rozana Media vállalkozás két rádiót, egy weblapot foglal magába, és már távlati tervei között szerepelt a műholdas videó közvetítés is. Az, hogy miért a rádió, mint közvetítő eszköz használata mellett döntöttek, nagyon egyszerű megérteni, ha elfogadjuk, hogy egy fizikailag és hatalmilag is blokkolt közönség elérését kellett biztosítani. A külföldi adásokat a kormány blokkolta – a BBC panaszt is emelt a gyakorlat ellen, nem túl sok sikerrel (The Guardian 2012) –, tudósítókat gyilkoltak meg – az újságírók számára még 2018-ban is a második legveszélyesebb országnak számított (CPJ 2017; CPJ 2019). Bár az Arab Tavasz országokban a hírek a twitteren és más *social media* felületeken terjedtek, a szír internet infrastruktúra romokban hevert, részben pedig erősen szűrték az elérhető tartalmakat. A webes hozzáférés esetleges volt, vagy egyszerűen voltak területek, ahol nem is létezett. Pontosán a stabil és biztonságos internet kapcsolat hiánya miatt döntöttek úgy a Rozana stábját alkotó menekült újságírók és technikusok, hogy egy sokkal hagyományosabb technológiát fognak használni. A stáb optimista volt, hogy a régi módszer működhet ott ahol az új elbukott. Számítottak arra, hogy a rádióadásokat zavarni fogják, de ezt nem látták lehetetlen helyzetnek, „majd átállunk egy másik frekvenciára”. A kezdeti terv szerint az adókat szomszédos országokban állítanák fel, és onnan sugároznak be Szíriába, hogy pontosan hol, ezt 2013-ban biztonsági okok miatt még nem árulták el (Toor 2013).

A rádiók 24 órában működnek, műsoraik az Internet segítségével jutnak el a hallgatókhoz, de a tartalmak az okos eszközökön, weblapon, szatellit és rövidhullámú műsorsugárással is elérhetők, ez utóbbiak a Szíriában élők számára adnak lehetőséget a műsorok hallgatására. A Radio Rozana célközönsége a szírek, bárhol is éljenek a világban, de főként a 16–40 közötti korcsoportot célozzák adásaikkal. Mivel a tartalmat szír közönségnek szánják, a

⁶ 2018 év végére a népességszám meghaladta a kétmilliót. Turkey: Provinces and major cities. <https://www.citypopulation.de/Turkey-C20.html> (Utolsó megtekintés: 2019. március 12.)

rádiók arab nyelven készítik műsoraikat, de néhány videó és riport angol nyelven⁷ feliratozva kerül ki a weboldalra, illetve a hírlevél is két nyelven készül. Mivel a Rozana weblapját <http://rozana.fm/> Szíriában blokkolják, egy alternatív linken www.rozana-sy.fm is elérhető. A weblap nemcsak a rádióadás elérésére funkcionál, hanem cikkekhez, riportokhoz, fotó- és karikatúra tartalomhoz, infografikákhoz is jó kiindulópont.

3.3 Küldetés

A Rozana Media független, politikailag és vallásilag nem elkötelezett média szereplőként azonosítja önmagát. Fő értéknek tekintenek arra, hogy programjaikban szíriai eseményeket vitatnak meg, miközben törekednek arra, hogy minden különböző nézőpont teret kapjon a műsorokban.

„A Rozana nem támogatja a dzsihadistákat és természetesen nem támogatja a rezsimet, a Rozana a Szíriában élő emberek hangja.” Lina Chawaf, interjú a Le Figaro Madame adásában (Le Figaro Madame 2014).

„A Rozana célja, hogy demokratikus értékrendnek adjon hangot, erősítse az állampolgársági koncepció elfogadását és az igazságot Szíriában. Rozana hangsúlyozza azt a tényt, hogy Szíria sokszínű világ, különböző háttérrel rendelkező emberek alkotják. Rozana keresi az utat, hogy a humanitárius, a társadalmi és politikai témákat egyaránt a professzionális újságírás kultúrájának megfelelő módon közvetítse.” Radio Rozana, küldetésnyilatkozat.⁸

A szerkesztőség tagjai nagyon elkötelezettek, egyaránt vállalják a veszélyt annak érdekében, hogy változást indukálhatnak:

„A legjobbat kell adnom a népemnek, teszem a dolgom, a munkám amilyen jól csak tudom, én ezzel szolgálom a népemet, nemzetemet. Talán ez a sorsom – ha távolabbról nézem az egészet –, 40-50 év diktatórikus uralom után meg akarod változtatni a rendszert, de valójában jó pár évre van szükséged, hogy megváltoztasd a gondolkodásmódot. Remélem – mindig így mondom –, remélem, mielőtt meghalok, még láthatom, hogy amit 2011-ben a szírek megálmodtak valóra válik. Mert ez tényleg hosszú idő lesz. És a történelemben az évek szinte semmik, de persze mi mindig a saját életünkhöz viszonyítunk.”

Az újságírói értékeket a közösségi médiumok (*community media* és nem *social media*!) értékrendjével elegyítik, hogy teljesítsék küldetésüket. A szíreket szolgálni kint és bent (*serving all Syrian inside and outside*) a sokat említett alap, melynek során függetlenül attól, hogy a műsorvezetők milyen vallásúak vagy etnikumúak, törekednek a térségben élők mindenféle, sokszínű hangját visszaadni, megszólaltatni. Ebben a médiumban ilyen módon azért küzdenek, hogy szólásszabadság és demokrácia legyen az országukban, és ennek érdekében illetve így módon visszanyúlnak a közösségi rádiók alapvető küldetéséhez, működésükben követik, megvalósítják az alapvető közösségi rádiós értékrendet.

Mivel a Radio Rozana tagja az AMARC Europe⁹-nak és a CMFE¹⁰-nek is, a két NGO tudást és továbbképzési lehetőséget is kínál a közösségi rádiók vezetőinek, munkatársainak,

⁷ A Radio Rozana angol nyelvű weblapja. <http://rozana.fm/en>

⁸ A Radio Rozana küldetésnyilatkozata. <http://rozana.fm/en/node/6098>
Utolsó megtekintés: 2017. április 4.

⁹ AMARC Europe: The European division of World Association of Community Radio Broadcasters. Honlap: www.amarc.org és www.amarceurope.eu

¹⁰ CMFE: Community Media Forum Europe. Honlap: www.cmfe.eu

aktivistáknak, megmutatva hogyan alakítható az elmélet gyakorlattá. Mindkét szervezet rendelkezik olyan alapszabály gyűjteménnyel, sorvezetővel¹¹, mely a közösségi rádiózás alapvető kritériumait sorolja¹². Ezek a kritériumok tükröződnek és megtalálhatók a szektorra vonatkozó EU dokumentumokban is, sőt a média e harmadik ága több EU intézmény által elismert és támogatott. Az Európai Parlament állásfoglalása¹³ mintegy ajánlásként szolgál, illetve az Európa Tanács Miniszterek Bizottsága által kiadott nyilatkozat¹⁴ két sokat hivatkozott alapszabályt tartalmaz a közösségi média területén tevékenykedők számára.

3.4 A szerkesztőség tagjainak képzése

A párizsi stúdióban 10-en, Gaziantepben 15-en dolgoznak. Az állandó személyzet technikusokból, újságírókból áll, mindegyiküknek van újságírói és szakmai háttere. A rádiónak széles körű önkéntes és szabadúszó munkatársi köre is van, 17-en szerte a világban és kb. 60-an bent Szíriában. Nekik különböző a szakmai hátterük, de a rádió megszervezte a tanításukat, ha segítségre van szükségük pl. alapvető újságírási tudnivalók terén és erre főként az aktivistákból formálódó civil riportereknek van szüksége. Velük szemben a kezdeti fenntartás abból fakadt, hogy tudósításaikban felnagyították az információkat, hogy jobban tudják vádolni a rezsimit, mely persze a rezsím malmára hajtotta a vizet, mondván, hogy ezek az alternatív források hazudnak (Issa 2016:4).

„A Szíriában élő civil tudósítóink aktivistaként kezdtek, amikor a forradalom kirobbant, így mondhatjuk, ők mintha a szemeink lennének, látják, mi történik és beszámolnak róla, de tudni kell azt is, hogy ott az életük minden percben veszélyben van. Természetesen én is azt kívánom, bárcsak ott lennék és nem ilyen távol (Párizsban), de ez talán az életembe is kerülne – sőt nem is talán –, engem ott megölnének vagy bebörtönöznének.” Lina Chawaf, interjú a Le Figaro Madame adásában (Le Figaro Madame 2014).

Mivel a Radio Rozana a biztos szakmai alapokkal rendelkező munkatársak mellett nagy létszámú civil újságírói körrel is rendelkezik, számukra képzést, továbbképzést biztosít, hogy az újságírói munka minőségét garantálni tudják. A működés első három éve alatt rendszeresen tartottak képzéseket Szíriából bejelentkező tudósítóik számára francia állami és nemzetközi nonprofit támogatással. 2014-ben 14 Szíriában élő fiatal tudósítójuk képzéséről számolt be a francia CFI, mely akkor néhány hónapja nyitotta meg a Szír Média Inkubátorházat. A képzés

¹¹ The Community Radio Charter for Europe (1994): az első AMARC Pan-European Conference of Community Radio Broadcasters konferencián (1994. Szeptember 18. Ljubljana, Szlovénia) elfogadott charta elérhető az AMARC Europe honlapján.

<http://www.amarceurope.eu/the-community-radio-charter-for-europe/>.

Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

¹² CMFE (2013) Overview of Community Media.

http://cmfe.eu/wp-content/uploads/Overview_Communitymedia.pdf

Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

¹³ Az Európai Parlament 2008. szeptember 25-i állásfoglalása a közösségi médiumok európai helyzetéről (2008/2011(INI).

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0456+0+DOC+XML+V0//HU>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

¹⁴ Declaration of the Committee of Ministers on the role of community media in promoting social cohesion and intercultural dialogue.

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d1bd1

Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

a rádió és az internet számára gyártott hírműsorok készítésére fókuszált, és olyan szakmai minőségi kritériumokat erősített, mint a pontosság, megbízhatóság, függetlenség; megtanította őket miként történik az interakció a stúdió és a helyszíni tudósító között, miként írják meg és szerkesszék mondanivalójukat (CFI 2014).

Ez a helyzet addig működött, míg a határ mindkét irányból átjárható volt. Miután ez rizikóssabbá vált, maradt a telekommunikációs kapcsolat, és a képzések skype-on folytatódtak.

„Minél közelebb vagyunk annál könnyebb ezeket a tudósítókat behozni a szerkesztőségbe és képezni őket. Kezdetben ez így működött, Gaziantepben a szerkesztőség tagjai direktben tudták tanítani őket hogyan kell felvenni, szerkeszteni, forgatókönyvet írni az adáshoz, híreket írni és közölni professzionális módon. Most kb. egy éve már nagyon nehéz nekik átjutni a határon, így az Internet segítségével érjük el őket. Általában 2-3 fő részére tudunk egyidejűleg Skype-on képzést csinálni, ha valakinek több vagy személyre szóló segítség kell, hogy még profibb legyen az újságírói munkában akkor azt egy fővel is elvégezzük.”

A Radio Rozananak még a menekülttáborokban is vannak önkéntesei, akiket megtanítottak arra, hogyan gyűjtsenek sztorikat, hogyan mutassák meg a történet emberi oldalát és hogyan szerkesszék meg az anyagaikat úgy, hogy az még vonzóbb legyen a hallgatók számára.

„Természetesen ők nem lesznek profi újságírók, de mégis minden nap beszélni kell velük, hogy mi történik ott, van-e valami sztori, valami történet-e a környéken, amiről be akarnak számolni. Fontos ismernünk, hogy milyen történéseket tudnak a műsoraink számára feldolgozni. Amikor őket tanítjuk, arra kérjük őket, hogy emberi történeteket gyűjtsenek, beszélgessenek az emberekkel, üljenek le hozzájuk, és hallgassák meg őket. Minden embernek megvan a saját története melyből újságírói sztorit lehet készíteni, szóval történetek elmesélésére (storytelling) biztatjuk őket.”

Az ilyen képzések után néhányan a Radio Rozana kollégái is lesznek, hiszen szívesen csinálják és a közösség részévé akarnak válni.

3.5 Munkamódszerek

Természetesen a Radio Rozana is használja a nemzetközi hírügynökségek anyagait, de egyre gyakrabban ők válnak információforrássá a nemzetközi média számára. 2016-ban a rádió kb. 50-60 tudósítóval rendelkezett, akik Szíriában éltek, és megbízható információkat tudtak nyújtani arról, hogy mi történik ott.

„Használjuk a hírügynökségi anyagokat, de jobban bízunk a saját ottani tudósítóinkban, mert ők a helyszínen vannak, míg a nemzetközi hírügynökségeknek már nincsenek bent embereik. Már senki sem meri beküldeni a munkatársait Szíriába, a veszély és a rizikó miatt. Ezért előnyben részesítjük a saját tudósítói hálózatunkat és most már a nemzetközi média is használja őket, pl. a mi tudósítóink dolgoztak a Panama-Paper projektben¹⁵, mert ők voltak bent és fértek hozzá az információkhoz.”

A Gaziantepben élők tudják, hogyan léphetnek kapcsolatba a rádió munkatársaival, a szerkesztőség tagjai gyakran járnak a várost és a menekülttáborokat mikrofonnal, hogy felvegyenek egy-egy történetet. Ez egyáltalán nem nehéz, az emberek beszélni akarnak. Még akkor is, ha szenvednek vagy halálfélelmük van, el akarják mondani, hogyan érznek.

¹⁵ Global Pulitzer for Panama Papers and Rozana Radio reveals of money-laundering. (2017. május 21.) <https://www.rozana.fm/en/home/news/1/advance-contents/25569/global-pulitzer-for-panama-papers-and-rozana-radio-reveals-money-laundering>. Utolsó megtekintés: 2019. április 3.

„Tavaly (2015) a Radio Rozana nyert egy díjat Spanyolországban¹⁶, és köszönetképpen valamit mondanom kellett a ceremónián. Azon gondolkodtam, hogyan csinálhatnám ezt a legjobban, hiszen ez a díj nem a rádió munkatársainak, hanem a szíriai embereknek szól. Azt találtam ki, hogy a rádión és a közösségi médiafelületeinken keresztül megkérdezem a hallgatóinkat, mit mondanának a spanyol esemény résztvevőinek. Az emberek elkezdtek hívni minket, és küldték a felvett hangüzeneteiket. Az egyik tudósítónk a menekülttáborból például ezt hozta: „szörnyen érezzük magunkat, mi is pont olyan emberek vagyunk, mint mások, mi is csak élni szeretnénk”. Végül egy Szíriából érkezett üzenetet olvastam fel a spanyol rendezvényen, és ezen mindenki sírva fakadt: „Normális és egyszerű emberek vagyunk, csak élni akarunk. Szeretjük az embereket, nem vagyunk terroristák, senkit nem akarunk bántani, csak segítséget, mert mi itt meghalunk.”

A történetmesélés (*storytelling*) technikát használva a Radio Rozana visszatért az alapokhoz. A közösségi médiumokra nagyon jellemző viszonyulás: hangot adni a hang nélkülieknek (*to give voice to the voiceless*), támogatást nyújtani azoknak, akiknek a hangja és véleménye a kereskedelmi és a közszolgálati csatornákon csak kevéssé vagy egyáltalán nem jelenik meg (Lewis 2008. és Gordon 2012). A polgárháborús körülmények hatására tért át Lina Chawaf is a kereskedelmi rádiózásról a közösségi rádiózásra, mondván, hogy ebben a helyzetben ez a forma felel meg leginkább a közönség bevonásához és gondolatformálásához. A korábban Arabesque néven futó privát csatorna tulajdonosaként volt tapasztalata a szórakoztató médiában. Az éles különbséget így fogalmazta meg:

„A közösségi média teljesen más, mint a kereskedelmi média. Most olyan helyzetben vagyunk, hogy embereknek beszélniük kell, szükségük van rá, hogy hallassák a hangjukat. Szíria ezen időszakában nagyon fontos, hogy mindenféle hangot, nézetet megjelenítsünk. Tényleg azt érezzük, hogy hangot adunk azoknak, akik eddig nem szóltak. Életünk ezen szakaszában és körülményei között a közösségi média igazán fontos eszköz, és nem csupán Szírián belül, hanem szerte a világban. Az emberek azt érzik, hogy tényleg szükséges hallatniuk a hangjukat, a mi normál hangunkat letről felfelé, így a nyilvánossághoz szólunk.”

3.6 Közvetített témák

Sok különböző közösségi rádió működik világszerte, egy dologban azonban biztos, hogy hasonlítanak, abban, hogy egyaránt különböznek a közszolgálati és a kereskedelmi állomásoktól. Az állam vagy a kormány által működtetett közszolgálati médiumok, és a gazdasági érdekcsoportok által működtetett kereskedelmi médiumok mindketten abban érdekeltek, hogy minél szélesebb közönséghez szóljanak, és hogy a bevételeiket ezáltal maximalizálják. Ehhez tartozik, hogy a munkatársakat, mint költségtényezőket a minimális szinten tartják, profikat és szakértőket alkalmaznak, akik a hallgatókhoz adásokat sugároznak, de nem tartoznak ugyanabba a szociális csoportba, mint a hallgatóik. Ezzel ellentétben a közösségi rádiók azt az érzést sugározzák az adásaikon keresztül, hogy „Ez a Te rádiód. Arról beszélünk, ami téged aggaszt, téged érdekel. Része vagy a rádióknak.” Ez nem csak a munkamódszerekre igaz, hanem a témaválasztásra is.

A Radio Rozana legfontosabb műsoreleme a napi hírek, de programjaikkal minden életkori és társadalmi helyzetű csoportot megcélolnak, mint nők, gyerekek, menekülttáborban

¹⁶ Mariano Cebrián díj: Best Radio kategória.
<https://www.rozana.fm/en/home/investigations/21/advance-contents/16189/rozana-awarded-the-mariano-cebrian-prize-for-best-radio>. Utolsó megtekintés: 2019. április 9.

lakók, Szíriában élők. A programkínálat központ eleme a Morning Show hétfőtől péntekig jelenik meg, a szombat a nőkre, a vasárnap a gyerekekre koncentrál. A Morning Show más formátumot követ, mint a kereskedelmi rádiókban hasonló néven megszokott reggeli rádióműsor elem, ez nem a humorról és a szórakoztatásról szól, inkább az információátadásról és a támogatásnyújtásról. Ennek nagyon nyilvánvaló oka van, amit a főszerkesztő így foglalt össze.

„A műsorban minden attól függ, hogy aznap milyen híreket kaptunk. Nem szórakoztathatod az embereket, mikor szenvednek, élet-halált eldöntő helyzeteket élnek át, hiszen a helyzet bent Szíriában nem csupán nehéz, hanem egyenesen szörnyű. Mikor tömegmészárlásról kapunk hírt, mit is mondhatnánk az embereknek? Szórakozz? Valami sokkal realisztikusabb dolgot kell mondani, és ez szolgálat, mi információt és támogatást adunk.”

Azok, akik a háború által érintett krízis területen élnek, gyakran olyan kritikus helyzettel szembesülnek, melyre gondolataikban sem voltak felkészülve, pl. hogyan láss el egy sérültet, beteget, hogyan gyógyíts meg akár egy szokványos betegséget, amikor nincs orvosság; hogyan főzz ételt, mikor alig van valami alapanyag. A Radio Rozana ilyen hétköznapi helyzetekre tematikus műsoraiban ad segítséget. Egészség, szociális kérdések, gyógyítás, mind olyan hétköznapi témák melyekre NGO-kkal való együttműködés révén tudatosító kampányokkal tud információt juttatni a problémában érintettek számára. A hallgatók kérdezhetnek a szakértőtől, tippeket és bevált módszereket oszthatnak meg egymással, a rádió itt nem csupán információszolgáltatást nyújt (*one to many*), hanem azt a lehetőséget is megteremti, hogy egymással összekapcsolódjanak (*many to many*).

„A Morning Showban minden nap van egy meghívott orvos, egy specialista. Szíriában egyértelműen orvoshiány van, sokan elhagyták az országot, többen meghaltak, és ha van is működő kórház a közelben, sokszor lehetetlen eljutni otthonról a kórházig, hogy bevigyél egy beteget, vagy valamit kérdezz a szakemberektől. De az embereknek tényleg szükségük van arra, hogy valakit megkérdezzenek ilyen dolgokról. Most ezt egyszerűbbé tudjuk tenni, hiszen mióta telefonon és Skype-on elérhetőek vagyunk, az emberek hívhatják a rádiót és kérdezhetnek. Több ilyenfajta tematikus műsorunk is van, az egyik például az ételekről szól, hogy mit csinálj akkor, ha nincs rizs az üzletben, és neked enned kell adni a gyerekeknek. Ezek a dolgok tényleg segítik az embereket, hogy élni tudják az életüket, illetve hogy hogyan éljék tovább az életüket.”

A Radio Rozana egyik erőssége a helyszínen tartózkodó professzionális újságírói és tudósítói hálózat, akik a helyszíni történésekről a legmagasabb újságírói színvonalon számolnak be. A műsorfolyam része a kemény hírek, melyben a tudósítók a napi történésekről számolnak be a határ mindkét oldaláról. Eddig ez pusztán az újságírói munka szakmai része. Azonban a háború szörnyű eseményeiről tudósítani, ez valami olyasmi, amire nem minden helyszínen élő tudósító volt felkészülve, és ez hatványozottan igaz a civil tudósítókra, hiszen ilyen dolgokról közvetíteni, beszélni a krízis közepén még felkészítés mellett is embert próbáló feladat (Al Ghaoui 2017).

„Ezek történelmi események, mi pedig újságírók vagyunk, meg kell tennünk, hogy beszámolunk a dolgokról. De azt is el kell mondanom, hogy a rádióban mi mind traumatizáltak vagyunk, hiszen minden nap szörnyűbbnél-szörnyűbb híreket kapunk és továbbbítunk. Színleljük, hogy ezt magunkban kezelni tudjuk. Úgy teszünk mintha, de néha tényleg olyan erősen ránk tör, hogy szinte lesújt, hirtelen teljesen bestresszelsz, egyszerre érzel szomorúságot és csalódottságot. Jelenleg van egy specialistánk, egy pszichológus, aki támogatást nyújt, és tényleg szükségünk is van rá, hiszen egyrészt tesszük azt, ami a dolgunk, másrészt nincs is más választásunk. Vagy elmenekülsz és kimaradsz a dolgokból, vagy ha tenni akarsz valamit, akkor maradsz és csinálod.”

A szír célcsoport miatt a rádió arab nyelven sugározza műsorait. A hírek, magazinműsorok mellett kulturális és szolgáltató jellegű műsorok mellett különböző érzékenyítő és tudatosító kampányokat is folytatnak, főként külföldi NGO-k által támogatott tevékenységként: pl. egészségügyi felvilágosító kampányok, oktató projektek.

A rádió weblapja angol nyelven is kommunikál. Ha úgy érzik, hogy egy történet releváns lehet a külföldi közönség számára is, akkor lefordítják, és a feliratozott videó kikerül a weblapra. Amiatt, mert a közönség érdeklődése, mentalitása és tudása a dolgokról erősen függ attól, hogy valaki hol hallgatja a rádiót (háborús területen Szíriában, vagy londoni lakásában), van-e bármiféle előzetes tudása a helyzetről, gondosan kiválasztják, hogy melyik történet lehet érdekes a szélesebb köröknek, és néha át is szerkesztik az anyagot, hogy a külföldi érdeklődők is megértsék.

„Vannak olyan videóink, amelyek egyszerre vonzóak mindkét közönségünk számára. Például tavaly Anyák napjára készítettünk egy videót¹⁷, melyben olyan szír anyák, akik a háborúban elvesztették fiaikat beszéltek arról, hogy ők mit kívánnak Anyák napjára. Ez például olyan történet, amit minden ember megért, hiszen mindenkinek van anyukája, tehát ez egy olyan téma volt, ami nem csak a szír kultúrához köthető, így feliratoztuk és kitettük a weblapra. De néha vannak olyan videóink, amelyek nem érdekesek egy külföldinek, pl. hogyan készíts el egy speciális szír ételt inséges körülmények között, ez nem túl sok külföldit érdekelne, szóval ez csak a szír közönségnek megy ki. Valahogy így próbáljuk eldönteni, hogy mit fordítunk le és mit nem.”

Számomra egy nyilvánvaló lépés hiányzott a gyakorlatukból, az, hogy miért nem tesznek ki olyan *hard news*-okat a weblapra, melyet a helyszíni tudósítói hálózatuk küld, hiszen ez akár a külföldi média és a külföldi közönség figyelmét is felkeltené világszerte. A főszerkesztő érdeklődéshiányról, érdektelenségről beszélt.

„Tulajdonképpen próbáljuk ezt csinálni, de a külföldi közönség már nem akar háborús témákról hallani. Még ha valami kiemelkedően szörnyű eseményről is tudósítunk, nem érdekli, nem akarja látni azokat a képeket. Mi ezt érezzük a munkánk során. Nem akarnak figyelni semmiféle háborúra sem. De, ha emberi történetbe ágyazzuk, akkor tudni akarják mi történt, mi történik. De, úgy általában, semmit a háborúról. Mondok egy példát: három éve volt egy gáztámadás Damaszkuszban, volt ott tudósítónk, de két napig nem tudott beszélni olyan sokkban volt attól, ami körülötte történt. Nem jelentkezett be tudósítással a rádióinkhoz, de mi megértettük, hogy mi történik vele és nem erőltettük – mint egy külföldi csatorna tette volna –, hogy márpedig menj ki az utcára és készíts riportokat és add le. Mi is sokkban voltunk, el tudtuk képzelni, ő hogyan élte ezt meg, emberek haltak meg körülötte. Mi értjük ezt, egy külföldi nem, elképzelni sem akarja. Szóval úgy vettük észre a külföldi közönség már egyáltalán nem akar háborús témákról és gyilkolásról hallani, de emberi történeteket szívesen vesz, azt figyeli, abba bevonódik.”

3.7 Közvetítési technológia

A Rozana Media két stúdiót, egy rádióadást, két weblapot foglal magába – az egyik arab nyelven, a másik angolul kommunikál. A weblap lehetővé teszi az online rádióhallgatást, videó gyűjtemény, fotó gyűjtemény, karikatúra(!) gyűjtemény és infografikák is megtekinthetők rajta. A szerkesztőség a következő lépés előkészületein dolgozik, ők *videovision*-nak, a

¹⁷ Syria: Childless Mothers. Video put on 2016-03-22. <http://rozana.fm/en/node/18530>. Utolsó megtekintés: 2017. április 5.

rádió és a televízió hibridjének hívják azt, hogy a *social media* felületen látható, ahogy a rádióműsort készítik. Ez nem csupán a stúdió képet közvetíti, hanem a közönség láthatja a skype-on Szíriából bejelentkező tudósítót is.

„Ezzel nem csak a Morning Show lesz előbb, mert jobban látható a közönség számára hogy miként dolgozunk a stúdióban, hanem azt is láthatják, hogy a tudósítónk hogyan dolgozik. Ez vonzóbbá teszi a műsorainkat és reményeink szerint több hallgatónk lesz.”

Az FM sugárzott adás, a weboldal és az internetes adás mellett műholdon is jelen vannak a térségben. Egy *slide show* fut a rádió hang közvetítése alatt. Ezt is szeretnék valódi mozgóképre cserélni, hiszen a műholdas csatorna már rendelkezésükre áll.

Mindezen csatornákat használva, a Rozana Media széles közönséget ér el Szíriában és azon kívül is. A hallgatók száma nem állandó, az adásba kerülő témától és a műsor időpontjától, az adás időszakától is függ.

„Csak online tudjuk mérni a hallgatottságot, hiszen az FM és a szatellit mérése bonyolultabb. De, tudjuk, hogy a Morning Show hallgatóinak kb. 85%-a műholdon fog minket. Onnan tudjuk, hogy a szatelliten is van hallgató, hogy a műsorba bekapcsolódókat mindig megkérdezzük, hogy min keresztül fogja az adásunkat, és a legtöbben a műholdas adást mondják. Az online tartalmaink is népszerűek¹⁸, de ez témafüggő, 2016 szeptemberében két témánk is volt, mely elérte az 1,5 milliós nézettséget.”

3.8 Finanszírozás

A Rozana Media nemzetközi és európai nonprofit szervezetek támogatásával működik, melyeket különböző pályázatok révén tud lehívni, hozzáfélni. Kezdetben Párizsban a szerkesztőség egy kis lakásból közvetítette műsorait, és a francia kormány, a Reporters Sans Frontieres (RSF) és más európai nonprofit szervezetek támogatásából működött. 2016-ban, mikor az interjú készült, kilenc forrás biztosította a működésükhöz szükséges anyagi és szellemi támogatást¹⁹: az Európai Unió, Reporters Sans Frontieres²⁰, Open Society Foundation²¹, International Media Support – Dánia²², Canal France International²³, Radio Netherlands Worldwide Media²⁴, MACT – Németország, HIVOS – Hollandia²⁵, DCA – Dánia²⁶.

A közösségi rádiók szerte a világban arra kérik hallgatóikat, hogy közvetlen befizetéseikkel segítsék, részben ilyen módon biztosítsák a rádió működését. Ebben az esetben ez nem

¹⁸ A Radio Rozana honlapja 2015-ben elérte a 75 ezres látogatószámot. The Borgen Project (2015)

¹⁹ International Organizations and Agencies Supporting Rozana: <http://rozana.fm/en/node/6098>. Utolsó letöltés: 2017. április 4.

²⁰ Reporters Sans Frontieres. Honlap: <https://rsf.org/en>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

²¹ Open Society Foundation. Honlap: <https://www.opensocietyfoundations.org/>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

²² International Media Support – Dánia. Honlap: <https://www.mediasupport.org/>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

²³ Canal France International. The French operator in media cooperation. Honlap: <http://www.cfi.fr/en/project/qudra>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

²⁴ Radio Netherlands Worldwide Media. Honlap: <https://www.rnw.org/>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

²⁵ HIVOS – Hollandia. Honlap: <https://www.hivos.org/>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

²⁶ DCA – Dánia. Honlap: <https://www.danchurchaid.org/>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.

működik, hiszen a szír hallgatók nem engedhetnek meg maguknak ilyenfajta extra költségeket. Elméleti síkon a világban élő szír felmenőkkel rendelkező üzletemberek szóba jöhetnek.

„A forradalom kezdetekor sok szír akart adományozni és segíteni. Most a szírek már egy sokkal bonyolultabb helyzetben vannak. A menekültek egy új országban kezdik az életüket, nincs pénzük, hogy minket támogassanak. A gazdag mecénások elérése akár megvalósulhat, ahogy az online jelenlétünk növekszik, de addig is próbáljuk megtalálni a fenntarthatóságot, hiszen folytatni akarjuk a tevékenységünket, nem akarunk bezárni, azért mert a szponzor azt mondja már nincs több támogatása számunkra. Össze kell raknunk egy stratégiát és végiggondoljuk, hogyan tudjuk a tevékenységünket a jövőben folytatni, ha a donorpénzek elfogynak. Ezt át kell gondolnunk a jövőnk érdekében.”

3.9 Függetlenség

Ahogy a finanszírozás külső erőforrásokból valósul meg, óhatatlanul is felvetődik a kérdés: Hogyan nevezheti magát függetlennek, ha olyan országoktól fogad el segítséget – pl. francia állami pénzek formájában –, melyek az ellenzékét támogatják, ha nem is teljes katonai erővel, de mégis kiállnak mellettük. Talán ugyanez a kérdés feltehető a nemzetközi nonprofit szervezetek által finanszírozott média tekintetében is, ahol a finanszírozó szándékának nem megfelelő magatartás a források elapadását vonhatja maga után. A Rozana Media milyen értelemben nevezheti magát függetlennek, hogyan tud független maradni? A válasz egyrészt a szakmai alapokhoz való ragaszkodás, másrészt a donorszervezetek magatartásának függvénye.

„Ezek a nemzetközi szervezetek ragaszkodnak ahhoz, hogy nem szólnak bele a tartalomba, és minden konfliktusterületen dolgoznak. A céljuk a független médiajelenlét biztosítása, és mi is ragaszkodunk ehhez. Természetesen talán nincs is igazi függetlenség a világban, de mi a lehető legjobban igyekszünk végezni a munkánkat, hogy a Szíriában társadalmi kiszolgáltatottságban élő emberek hangja hallhatóvá váljon. Tehát az igazságot fogjuk mondani, függetlenül attól, hogy ki mit követett el. Minden médiának ez a dolga a világon, hogy elmondja az igazat.” Lina Chawaf, interjú a France 24 adásában (Perelman 2013).

4. Összefoglalás

A Radio Rozana példáján keresztül céloim volt egy krízisterületen működő közösségi rádiós elveket valló és azokat a gyakorlatban megvalósító műhely működését bemutatni. A Radio Rozana az évek során a párizsi lakásban felépített stúdiótól eljutott a Rozana Media nevet viselő több felületen is kommunikáló szervezeti szintre. Működésük során az újságírói értékeket a közösségi médiumok (*community media* és nem *social media*!) értékrendjével ötvözve teljesítik küldetésüket. A szíreket szolgálni kint és bent (*serving all Syrian inside and outside*) a sokat említett alap, melynek során függetlenül attól, hogy a műsorvezetők milyen vallás vagy etnikum tagjai, törekednek a térségben élők sokszínű hangját visszaadni, megszólaltatni. Ebben a médiumban ilyen módon azért küzdenek, hogy a polgárháború dúlta országban a közeljövőben szólásszabadság és demokrácia legyen, ennek érdekében visszanyúlnak a közösségi rádiók alapvető küldetéséhez, működésükben követik, megvalósítják az alapvető közösségi rádiós értékrendet. Tevékenységük mérhető az online közölt tartalmak (hírlevelek, fotók, videók, infografikák) számában, a rádióadások időtartamában, de ennél többről van szó. Tevékenységük révén nem csak információt, hanem reményt is adnak, emberi hangon szólnak egy embertelen világban.

A Rozana Media jövője azonban törekeny, hiszen működése több ponton bizonytalanságot is rejt magában. Nem lehet elfelejtkezni a Szíriában élő civil tudósítók életét és egzisz-

tenciáját veszélyeztető kockázatról. A nemzetközi donorszervezetek érdeklődése is elfordulhat a térségről, ahogy a helyzet konszolidálódni látszik, ezzel a pénzügyi és szakmai támogatások esetlegessé válhatnak, azok mennyisége csökkenhet. A török hivatalok is más szemmel nézhetnek a területükön működő, de nem a török lakosságot informáló média tevékenységére, ahogy a térségben a hatalmi játszmák folytatódnak és a politikai érdekek változnak. A vágyott béke elérése esetén a tudósítók egy része talán megmarad a média szakmában, mások visszatérnek eredeti civil foglalkozásukhoz. Az, hogy milyen médiarendszer lesz a békés Szíriában, nem ezen a néhány elhivatott rádióson múlik, de ők és a hozzájuk hasonlóan működő média felületek tevékenysége befolyásolhatja azt.

Zárszó

A Rozana Media 2016 óta töretlenül működik és szakmailag fejlődik. Külföldi kapcsolatait a nyugat-európai nonprofit szervezetek irányába megtartotta, és nyitott az afrikai és az arab térség újságírói szervezetei és akadémiai együttműködéseire irányába is. Hírlevelei rendszerekké váltak, arab és angol nyelven is hetente akár több új tartalmat is küldenek. Beszámolóikban érzékeny társadalmi témákat jelenítenek meg, mint pl. a gazdasági és társadalmi krízis hatása a házassági kilátásokra, települések elnéptelenedése, munkavállalási nehézségek, nőket ért erőszak, stb. Rendszeresen tartanak projekt foglalkozásokat a szerkesztőség oktatótermében, a legutóbbi a női társadalmi tabuk témakörben 20 szír nő részvételével zajlott, akik közül 11-en Törökországban, 9-en Szíriában élnek. A projektekről, képzésekről, videót is csatolnak a hírlevélhez. A rádió működése az utóbbi években már túlmutat a műsorközlésen és jelentős részt vállal a társadalmi érzékenyítő munkában. A Community Media Forum Europe, tevékenysége elismeréseként a Radio Rozanat Raoul Wallenberg-díjra jelölte, döntés 2020. januárban várható.

IRODALOM

- Al Ghaoui, Hesna (2017) *Félj bátran!* Budapest, Bookline. ISBN: 9789633108031
- Almukhtar, Sarah – Watkins, Derek (2016) The State of the War in Syria. *The New York Times*, 2016. 12. 29.
https://www.nytimes.com/interactive/2016/12/29/world/middleeast/state-of-war-in-syria.html?hp&action=click&pgtype=Homepage&clickSource=image&module=first-column-region&region=top-news&WT.nav=top-news&_r=0
 Utolsó megtekintés: 2019. november 27.
- AMARC (1994) *The Community Radio Charter for Europe*.
<http://www.amarceurope.eu/the-community-radio-charter-for-europe/>
 Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- Badran, Yazan – Smets, Kevin (2018) Heterogeneity in Alternative Media Spheres: Oppositional Media and the Framing of Sectarianism in the Syrian Conflict. *International Journal of Communication*. 12(2018), 4229–4247.
- Carpentier, Nico (2017) *The discursive-material knot: Cyprus in conflict and community media participation*. Peter Lang. ISBN 978-1433137532
- CFI (2014) *Radio Rozana Journalists Training at the Syrian Media Incubator*. 2014. december 5.
<https://www.cfi.fr/en/news/radio-rozana-journalists-training-syrian-media-incubator>
 Utolsó megtekintés: 2019. április 2.

- CMFE (2013) *Overview of Community Media*.
http://cmfe.eu/wp-content/uploads/Overview_Communitymedia.pdf
 Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- CPJ (2017) *Database of Committee to Protect Journalists*. (128 journalists and media workers killed in Syria.)
https://cpj.org/data/killed/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&type%5B%5D=Journalist&type%5B%5D=Media%20Worker&cc_fips%5B%5D=SY&start_year=1992&end_year=2019&group_by=year
 Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- CPJ (2019) *Committee to Protect Journalists. Global Impunity Index*.
<https://cpj.org/reports/2017/10/impunity-index-getting-away-with-murder-killed-justice.php>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- Committee of Ministers of the Council of Europe (2009) *Declaration of the Committee of Ministers on the role of community media in promoting social cohesion and intercultural dialogue*.
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d1bd1
 Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- Daher, Joseph (2017) *Syria, the uprising and the media scene*. Open Democracy: 2017. október 26.
<https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/syria-uprising-and-media-scene/>.
 Utolsó megtekintés: 2019. március 26.
- Európai Parlament (2008) *A 2008. szeptember 25-i állásfoglalás a közösségi médiumok európai helyzetéről (2008/2011(INI))*
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0456+0+DOC+XML+V0//HU>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- Gordon, Janey (ed.)(2012) *Community Radio in the Twenty-First Century*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern. ISBN 978-3034307284.
<https://doi.org/10.3726/978-3-0353-0251-6>
- Gunter, Barrie – Mellor, Noha – Arafa, Mohamed M. – Al-Jaber, Khalid – Auter, Philip – Mekki, Abdel Mutaleb Siddiq – Al_Sayed, Khalid A. – Hroub, Khaled (2013) *Arab Media in a Turbulent World*. The Peninsula Publishing. ISBN 9789927001192
- Hermann, Rainer (2015) *Az Iszlám Állam – A világi állam kudarca az arab világban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN 9789630596107
- IMS (2013) *Syrian Radio Rozana – for free and fair media*. 2013. június 27.
<https://www.mediasupport.org/syrian-radio-roana-for-free-and-fair-media/>
 Utolsó megtekintés: 2019. április 2.
- Irish, John (2013) New French-backed Syrian radio promises independent voice. *Reuters*, 2013. június 26.
<https://www.reuters.com/article/syria-crisis-radio/new-french-backed-syrian-radio-promises-independent-voice-idUSL5N0F238D20130626>
 Utolsó megtekintés: 2019. április 2.
- Issa, Antoun (2016) *Syria's new media landscape. Independent media born out of war*. Washington, Middle East Institute.

- Iványi Márton (2017) *A digitalis media társadalmi erőterének politikai gazdaságtani és geopolitikai szerkezete, ideológiai következményei és szabad tartományai*. PhD értekezés. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/998/> Utolsó megtekintés: 2019. november 27. <https://doi.org/10.14267/phd.2018016>
- Le Figaro Madame (2014) *Interjú Lina Chawaffal a párizsi Radio Rozana alapítójával*. 2014. július 11. <https://www.youtube.com/watch?v=rje6sN-QUB0> Utolsó megtekintés: 2019. március 26.
- Lewis, Peter M. (2008) *Promoting social cohesion – The role of community media*. (Project report) Media and Information Society Division, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe, July 2008.
- McBurney, Niamh (2014) The Role of Media in the Syrian Conflict: Reviewing the Paradox. *Asian Politics & Policy*, Volume 6, Issue 3. 496–500. <https://doi.org/10.1111/aspp.12123>
- Mellor, Noha – Ayish, Muhammad I. – Dajani, Nabil – Rinnawi, Khalil (2013) *Arab Media. Globalization and Emerging Media Industries*. Polity. ISBN 978-0745645346
- O’Toole, Megan (2016) The changing face of Gaziantep – refugee influx, economic pressures and ever-present ISIL threat have reshaped the Turkish border city in recent years. *Al Jazeera*, 2016-10-02. <http://www.aljazeera.com/news/2016/10/changing-face-gaziantep-161001110222924.html> Utolsó megtekintés: 2019. március 10.
- O’Toole, Megan (2016) „Gaziantep is as safe as Germany and the USA” – Despite ongoing challenges in the Turkey-Syria border town, Mayor Fatma Sahin is optimistic about the future. *Al Jazeera*, 2016-09-24. <http://www.aljazeera.com/news/2016/09/safe-germany-160924164924945.html> Utolsó megtekintés: 2019. március 10.
- Perelman, Marc (2013) Syria Crises Coverage. A media war. The Interview: Lina Chawaf, editor-in- chief of Radio Rozana. *France 24 International*. <https://www.youtube.com/watch?v=FOTmyB2e79I>. Utolsó megtekintés: 2019. március 10.
- Radio Rozana honlapja: <https://www.rozana.fm/en/home>
- Ridolfo, Kathleen (2015) The Syrian Media. In: Rubin, Berry (2015. szerk.) *The Middle East: A Guide to Politics, Economics, Society and Culture*. Routledge. ISBN 9781317455776
- Rugh, William A. (2004) *Arab Mass Media: Newspapers, Radio, and Television in Arab Politics*. Greenwood Publishing Group. ISBN 978-0313361623
- SCM (Syrian Center for Media and Freedom of Expression) (2019) *Hate Speech and Incitement to Violence in Syrian Media: Research Study*. <https://scm.bz/en/en-studies/hate-speech-and-incitement-to-violence-in-syrian-media-research-study>. Utolsó megtekintés: 2019. november 27.
- Sinatora, Francesco L. (2019) *Language, Identity and Syrian Political Activism on Social Media*. Routledge. ISBN 9781138335813. <https://doi.org/10.4324/9780429443527>
- The Borgen Project (2015) *Rozana Radio Gives a Voice to Syrian Civilians Facing War*. *The Blog*. 26. July, 2015. <https://borgenproject.org/rozana-radio-gives-voice-syrian-civilians-facing-war/> Utolsó megtekintés: 2019. március 10.

- The Guardian (2012) BBC World news blocked in Syria. *The Gurdian*, 2012.11.19.
<https://www.theguardian.com/media/2012/oct/19/bbc-world-news-blocked-syria>
Utolsó megtekintés: 2019. március 26.
- Toor, Amar (2013) Without the web, Syrian journalists turn to pirate radio. *The Verge*, 2013. július 8.
<http://www.theverge.com/2013/7/8/4504000/radio-rozana-takes-on-syria-internet-censorship-war-propaganda>. Utolsó megtekintés: 2019. április 10.
- Trombetta, Lorenzo (2019) *Syria – Media Landscape*. European Journalism Centre, EJC.
<https://medialandscapes.org/country/syria>. Utolsó megtekintés: 2019. március 10.